

A Liszt Ferenc Emlékmúzeum és Kutatóközpont 2011-es tevékenységeiről

A Liszt Ferenc Emlékmúzeum és Kutatóközpont már tavaly év eleje óta aktívan készült a bicentenáriumi ünnepségek előkészítésével. Ennek köszönhetően az év elejére elkészült egy hat részből és egy 15 részből álló plakátkiállítás magyar és angol nyelven Eckhardt Mária, a múzeum és kutatóközpont alapító igazgatója, jelenleg tudományos igazgatója gondozásában, amely itthon és külföldön is rendkívül segíti a Liszt-ünnepségek szakmai háttérét, iskolák, művelődési intézmények használják tanításhoz, ismeretterjesztéshez. Szintén az év elején tudtunk bemutatni három új kiadványt, mely Liszt művészetéhez kapcsolódik: dr. Hamburger Klára rendkívül hasznos és fontos Liszt-kézikönyvét *Liszt Ferenc zenéje* címmel, munkatársunk, Watzatka Ágnes tudományos igényű ismeretterjesztő könyvét *Budapesti séták Liszt Ferencel* címmel magyar és angol nyelven, mely a hazai és külföldi látogatók között is nagy népszerűségnek örvend, és Eckhardt Mária reprezentatív tudományos facsimile kiadványát a múzeum tulajdonában lévő kéziratból, *Liszt Ferenc Krisztus oratóriuma és a Zeneakadémia* címmel, amely a „Pásztorjáték a jázsolnál” című tétel zongora négykezes szerzői átíratát is közli.

Március 18-án nyílt meg időszaki kiállításunk *Liszt és Budapest* címmel, mely 2012. március 21-ig látogatható. A kiállítást Dr. Batta András, a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem rektora nyitotta meg, közreműködött Nagy Péter zongoraművész, Szelcsányi Ágnes, Nagy Anna Ágnes és Deák Anna. A kiállítás tematikája felöleli Liszt pesti–budapesti tartózkodásait az 1823-as első fellépésétől kezdve az 1886-os búcsúhangversenyéig. A kiállítás felépítésének fő gerincét Liszt budapesti tartózkodásának fő eseményei alkotják (az 1839-40-es első hazatérés, az 1846-os látogatás, 1856-ban az *Esztergomi mise* nyilvános főpróbája a Nemzeti Múzeumban, 1865: Vigadó, a *Szent Erzsébet oratórium* bemutatója, 1867-ben a *Magyar Koronázási mise*, 1873-ban az 50 éves művészi jubileum ünnepségsorozata a *Christus* oratórium bemutatásával, 1875-ben a Zeneakadémia megalapítása). Az események mögött jelzésszerűen bemutatjuk Pest–Budapest kulturális fejlődését Liszt korában és Liszt kiemelkedő szerepét a magyar reformkor kulturális intézményeinek megalapításában, fejlesztésében. Ezért kiállításunk a konkrét események felelevenítése mellett Liszt magyarságának sokrétű megnyilvánulását is igyekszik a múzeumlátogatók elé tárni.

Mikor a gyermek Liszt 1823-ban először hangversenyezik Pesten, még édesapja fogalmazza meg nevében a plakátot, hogy rendkívüli tehetségével majdan hazájának kíván dicsőségére válni. Szimbolikus ez a pillanat, a magyar polgári társadalom kialakulásának küszöbén állunk, mely Széchenyi István és Wesselényi Miklós törekvései alapján bontakozik ki. Széchenyi 1825-ben alapítja meg a Magyar Tudományos Akadémiát. A kiállítás tematikájában a Széchenyi–Liszt párhuzam szinte magától kínálkozik, hiszen már 1839-ben személyesen is találkozunk, és Széchenyi naplójából tudjuk, hogy Liszt 1846-os hazalátogatása idején többször vendégeskedett nála és Batthyány Lajosnál. A kölcsönös rokonszenv alapja minden bizonnyal gondolkodásuk hasonlósága volt. Liszt is minden tőle telhető módon támogatta a magyar kultúrát. Jótékonyági koncertjei, melyekkel számos kulturális intézményünk, korabeli egyesületünk megalapítását, fejlesztését segítette elő, köztük a Magyar Nemzeti Színházat, a Nemzeti Konzervatóriumot, köztudott tény. A Magyar Zeneakadémia az ő nemzetközi látókörü koncepciója nélkül nem válhatott volna magas rangú intézménnyé. Az viszont kevésbé köztudott, hogy a Magyar Filharmoniai Társaság megalapításának ötlete is tőle származik, ezt a Weimarban nála vendégeskedő Doppler Ferenc leheléből tudjuk. Az ötletet Erkel Ferenc a Doppler-testvérekkel együtt nagy örömmel fogadta, akik végül létrehozták a Társaságot.

Liszt magyarországi tevékenységeinek tárgyalásakor általában a szerényebb, de nagyon fontos segítségük kevésbé kerülnek előtérbe, mint például az, hogy a társadalmi fejlődés és együttlét egyik fontos formáját, a dalárdák működését Liszt nemcsak kompozícióival segítette, hanem vette a fáradságot arra, hogy a beadott pályaműveket értékeli és javaslataival segítse munkájukat. Ezért a múzeum kö-

zépsi szobájában bemutatott anyag, mely időrendben halad, nemcsak a pesti tartózkodás eseményeit idézi fel, hanem olyan kapcsolatokat is, amikor külföldön tartózkodva segítette a magyar főváros zenei életét. Ittlétekor rendszeresen eljárt a különböző kórus egyesületek próbáira, tanította őket, repertoárjukat bővítette itthon még kevésbé ismert kompozíciókkal, de szeretettel járt el például az angol kisasszonyok leány növendékeihez is, akiket tanított, éneküket kísérté és szívesen játszott nekik.

Liszt nagy hangsúlyt fektetett arra, hogy mint előadó, de főként mint zeneszerző szolgálja a magyar kultúrát. Korának szinte minden fontos magyarországi eseményén jelen volt műveivel. Vörösmarty hozzátartozó ódájára válaszul a szabadságharc hőseit sirató *Funerailles-t* és a *Hungária* című szimfonikus költeményt komponálta, amelynek ősbemutatóját maga vezényelte a Nemzeti Színházban 1856-ban, ugyanabban az évben, amikor az Esztergomi Bazilikát az ő ünnepi miséjével szentelték fel. A mise nyilvános főpróbáját a Magyar Nemzeti Múzeum dísztermében tartották, majd az esztergomi előadás után a pesti Belvárosi templomban is előadták. A mise itt olyan nagy lelkesedést váltott ki, hogy mikor Liszt két évvel később Pestre jött, ismét műsorra tűzték. József nádor fiatalon elhunyt lánya számára kápolnát építtetett, a Hermina kápolnát Liszt férfitársa miséjével, az ő vezényletével szentelték fel 1856-ban. A *Szent Erzsébet legendáról* maga Liszt írta, az volt az óhaja, hogy a magyarországi születésű szent életéről szóló oratórium az új magyar zenei irodalmat gyarapítsa, annak szerves részévé váljon. A *Magyar Koronázási mise* az ország sorsdöntő eseményéhez kapcsolódik. 1873-ban maga vezényelte a gróf Andrássy Gyulának ajánlott *Szózat és Himnusz* című művét. 1884-ben eredetileg Erkel Ferenc *István király* című operájának bevezetéséhez szánta a *Magyar király dalt*, az Operaház megnyitására. Megzenésített Petőfi és Jókai költeményeket is.

Egész életén át komponált magyar rapszodiákat, amelyek elnevezésében a görög rapszódosra, énekmondóra utal, hiszen ezekkel a művekkel az volt a célja, hogy az általa magyar származásának ismert zenei anyagot saját feldolgozásában megismertesse egész Európával. Számos magyar rapszodiát ajánlott magyar barátainak, mint például Augusz Antalnak, Teleki Lászlónak, Munkácsy Mihálynak. A *Rákóczi Induló* pedig, a későbbi 15. magyar rapszodiája nemcsak számára, hanem a korabeli magyarság tudatában is a nemzeti összetartozás jelképe volt. Liszt, ha csak tehette, műsorára tűzte. Utolsó magyar vonatkozású művei pedig a *Magyar Történelmi Arcképek* sorozata, melyet egy évvel halála előtt fejezett be, és amelyben emléket állít az általa annyira tisztelt nagy magyar személyiségeknek: Széchenyi Istvánnak, Eötvös Józsefnek, Deák Ferencnek, Teleki Lászlónak, Petőfi Sándornak, Vörösmarty Mihálynak és Mosonyi Mihálynak.

Liszt, mint tanár is nagyon sokat tett az új generáció minél színvonalasabb neveléséért, az általa is alapított, elnökölte alatt működő Zeneakadémia tantervének és magas művészi színvonalának koncepcióját Erkel Ferencel együttműködve alakította ki, de már a Nemzeti Zenede megalakulásakor, 1840-ben alapítványt tett a szegényebb sorsú tehetséges fiatalok tanulásának elősegítésére. 50 éves művészi jubileuma alkalmával pedig, 1873-ban, amikor a Zeneakadémia létrehozásának ügye már konkrétta vált, az ünnepségsorozat alatt kapott ajándékok közül kiemelkedővé vált számára a Liszt-alapítvány, melynek kamatából minden évben az általa javasolt három zeneakadémiai növendék kaphatott ösztöndíjat.

Liszt és Budapest kapcsolatáról természetesen nemcsak az időszaki kiállításunk mutat be dokumentumokat, hanem az állandó kiállítás is sok ilyen emléket őriz. Ezeket változatlanul a helyükön hagytuk, ezekhez kapcsolódóan kiegészítő emlékeket állítottunk ki.

A kiállítás földszinti része tematikusan épül fel, Liszt magyarországi kapcsolataiból ad válogatást. A Jókai Mór által alapított *Magyar Írók és Költők Társasága* rendezvényein állandó aktív közreműködő volt, és a korabeli tudósításokból tudjuk, hogy értette a magyar nyelvű szövegeket, nem volt szüksége tolmácsolásra. A lenti tárlók dokumentumai közül különlegességként kiemelném az Angolkisasszonyok gyönyörű vendégkönyvét Liszt aláírásával. A lenti rész két új, a korszerű követelményeknek megfelelő tárlóval bővült, a fenti részben pedig interaktív térképet állítottunk be, amelyen az érdeklődők budapesti helyszíneket kereshetnek ki, amelyek valamilyen módon Liszthez kapcsolódnak.

A kiállítás rendezője Domokos Zsuzsanna, munkatársai Szabó Ferenc János, Farkas Csilla, Török Miklós és Kirkósa Ádám voltak.

Liszt Ferenc fogadótáblája (Török Miklós felvétele)

Részlet a kiállításból (Török Miklós felvétele)

nek köszönhető a fesztivál létrejötté, amelynek célja, hogy Liszt születésnapját egykori otthonában együtt ünnepeljük meg. A fesztivál tematikájának fő szála a Faust-megzenésítéseket szövi össze, másik különlegessége, hogy az eddig még kéziratban lappangó, főként Magyarországon őrzött ismeretlen változatok ősbemutatójának kíván lehetőséget adni. Mivel a koncertek a múzeummal szomszédos kamarateremben lesznek, ez egy olyan egyedi lehetőséget nyújt a hely szellemének élővé tételével, hogy a művészek néhány művet magában Liszt szalonjában adnak elő a mester eredeti hangszerén, amelyet vetítéssel a koncertterem nézői számára teszünk láthatóvá, ezáltal a hangversenytermet is otthonossá és Liszt egykori lakásának autentikus helyszínévé lehet varázsolni. Ezek, a Liszt egykori szalonjából közvetített ősbemutatók keretezik a fesztivál műsorát. A fesztiválon összesen három ősbemutató hangzik el, mindhárom mű kéziratát múzeumunk őrzi: a *Jeanne d'Arc a máglyán* című dala, melynek kísérete Liszt pianino-harmóniumára készült, a teljes *Faust szimfónia* átirata, amelyet Liszt tanítványa, Carl Tausig készített el és a *Gretchen* tétel a szintén Liszt által átnézett kamarazenei átiratban, amelyet Alexander Zellner készített el.

A Liszt Múzeum 1993-ban vásárolt egy olyan másolói kéziratot Liszt *Jeanne d'Arc au bûcher* (*Jeanne d'Arc a máglyán*) című dalának ének-zongora változatából, melyet Liszt bizonyíthatóan a pianino-harmónium kombinált hangszerre készített a dal zenekari változata nyomán, hiszen a mű folyamán a hangszeres kíséretben többször változik a zongora és a harmónium, és ily módon a dalt ebben a formában folyamatosan csak ezen a hangszeren lehet előadni. A kézirat nagy valószínűséggel az 1860-as évek közepéről származik. A két hangszer váltogatásával létrehozott különböző hangzásokkal Liszt a vers érzelmi ellentéteit emeli ki.

A másik két kézirat a *Faust szimfóniához* kapcsolódik. Carl Tausig (1841–1871) lengyel származású zongoraművész Liszt egyik legtehetségesebb és legkedvesebb tanítványa volt. Liszt szerint „acélujjai” voltak. 14 évesen került Liszt tanítványai közé, a hangszerjáték mellett zeneszerzést és hangszerelést is tanult tőle. Számos átiratot készített zongora két kézre, ezek közül a *Faust szimfónia* a leghíresebb, melynek *Gretchen* tételét Liszt erősen átdolgozta. Több szimfonikus költeményt is átírt zongorára, de átültette hangszerére Beethoven vonósnyégeseit és Wagner operái közül *A nürnbergi mesterdalnokokat* is.

Leopold Alexander Zellner (1823–1894) osztrák zenepedagógus és zeneszerző a Bécsi Konzervatórium zeneelmélet tanára és a Gesellschaft der Musikfreunde főtitkára volt. 1859 és 1866 között nagy sikerű historikus koncerteket rendezett. Virtuóz harmónium játékos volt, a hangszerét tovább tökéletesítette. Liszt piros ceruzával és sötétbarna tintával jegyzett be több hangjavítást, utasítást a partitúrába.

Bár a mostani előadás már nem ősbemutató, de ritkaságnak számít a Klukon Edit és Ránki Dezső művészpár által elsőként előadott *Faust szimfónia* korai változatának kézzongorás verziója, melynek autográfja Weimarban található.

A háromnapos fesztivál azonban nem nyújt lehetőséget mindazoknak, akik Lisztet játékkukkal otthona mellett szeretnék ünnepelni. Ezért az egész októberi matinésorozaton szintén Liszt művei csendülnek fel. A múzeum ilyen módon októberi Liszt Fesztivált is rendez, amely magába öleli a születésnapi fesztivált. Az októberi fesztivált Yohei Wakioka szólóhangversenye nyitja, majd a Liszt Ferenc Kamarazenekar lép fel Lajkó István közreműködésével, a harmadik szombat pedig a Liszt Társasággal közö-

Az idei júniusi múzeumi éjszaka koncertjei, rendezvényei is nagyrészt a Liszt-év tematikájához kapcsolódtak, különösen nagy érdeklődés követte a Zeneakadémia Népzene tanszékének műsorát, mely a magyar rapszódia népzenei forrásait és az ebből született Liszt-műveket állította egymás mellé.

Az őszi programok közül kiemelkedik Liszt születésnapja köré épülő, 12 hangversenyből álló fesztivál október 21 és 23 között. A háromnapos fesztiválon főként azok a művészek vesznek részt, akiknek a Zeneakadémia és annak Liszt Múzeuma régóta a szívügyük: már korábban is adtak hangversenyt a múzeum javára, illetve ajándékként adott előadásukkal ünnepivé tették a múzeum programjait. A nagyrészt zeneakadémiai tanárokból álló előadóművészek lelkesedésé-

sen rendezendő Liszt-nap. A Liszt Múzeum és a Liszt Társaság mindig is szorosan együttműködött Liszt szellemének ápolásában. A Liszt Társaság vezetőségének művészei, Lantos István és Falvai Sándor szintén azok közé a művészek közé tartoznak, akik a múzeumnak már korábban is nagyon sok segítséget nyújtottak előadóművészi és más munkájukkal. Az utolsó októberi matinét pedig Marton Éva és tanítványai adják Liszt dalokkal. Az pedig, hogy az egész Liszt-évadunk ilyen színes és szinte az összes műfajt felöleli Liszt életművében, többek között a Zeneakadémia teljes tanári karának köszönhető.

Megkerestük az összes tanszakot, hogy szívesen vennének-e részt matinéinkon Liszt ünneplésében, és kivétel nélkül mindenki igent mondott. De ugyanilyen hálásak vagyunk a kórusoknak és külföldi művészeinknek is, hogy előadásukkal gazdagítják a Liszt-év programját, amely szimbolikusan a Beethoven 9. szimfóniájának Liszt által készített átiratával indult Ránki Dezső és Klukon Edit előadásában, vagyis azzal a művel, amely Liszt számára oly fontos volt, és a karácsonyi koncertünk is Liszt-művekkel zárja az évadot az Országos Széchényi Könyvtár kórusának előadásával, amelyet a Múzeum alapító igazgatónöje, Eckhardt Mária vezényel.

A tervek szerint decemberben egy holland vándorkiállítás fogadunk be a földszinti kiállítóterben, mely Liszt és Hollandia kapcsolatáról szól és a holland Liszt Társaság rendezi.

A Liszt Múzeum és Kutatóközpont tudományos munkatársai egy reprezentatív albumot készítenek elő a Liszt Múzeum legszebb műkincseiből, ismeretterjesztő leírásokkal, melyek a tárgyak mögött megelevenítik Liszt adott életszakaszának fő eseményeit, kapcsolatait. A kiadványt Eckhardt Mária szerkeszti, amely a születésnapra készül. Szintén Eckhardt Mária szakmai irányításával rendezi meg közösen a Zenetudományi Intézet és a Széchényi Könyvtár a magyarországi legjelentősebb kiállítást október 1-jén Liszt életművéből, a Zenetudományi Intézetben, *Liszt és a társ művészetek* címmel. Ezzel a címmel a Zenetudományi Intézetben nemzetközi konferencia is lesz novemberben, melynek szervezésében Eckhardt Mária, előadásokkal a kutatóközpont összes munkatársa részt vesz. Tudományos munkáink közé tartozik az is, hogy mint Liszt-kutatók személyenként legalább öt nemzetközi konferencián veszünk részt, külföldön is képviseljük a magyar Liszt-kutatást, de részt vettünk a Magyar Tudományos Akadémia által szervezett ülészakon, és számos népszerűsítő előadást tartunk más magyar városokban és a rádióban is.

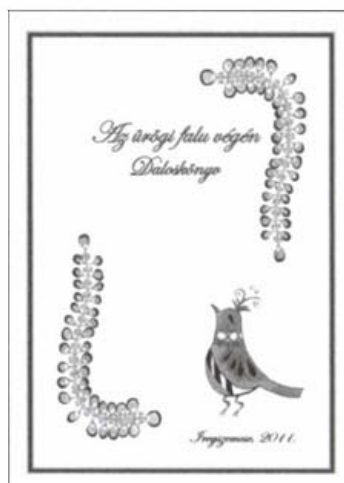
A múzeum és kutatóközpont nemcsak a Liszt-évben ünnepli Lisztet. Már tavaly sikerült restaurálni Liszt Bösendorfer-zongoráját, amely korábban nem volt alkalmas megszólaltatásra, és a jövő év elején terveink szerint restauráljuk Liszt kombinált hangszerét, a pianino-harmóniumot.

Domokos Zsuzsanna

Dalokönyv és CD Bartók Béla emlékére

Dalokönyvet és az 1970-es években Iregszemcsén gyűjtött népdalokat tartalmazó CD-t adott ki az Iregszemcse Kultúrájáért Alapítvány Bartók Béla születésének 130. évfordulója alkalmából. A dalokönyv 82 népdalt tartalmaz, amelyek közül a lemezen harminc hallható. A dalokat Király Istvánné, Fenyőné Tóth Magdi, Berkiné Szirbik Anita, valamint két helyi kórus, illetve a tamási Galagonya citeraegyüttes és az Iglice népdalkör éneklie, játssza. A közel negyven évvel ezelőtti népdalgyűjtés mágneses szalagon maradt fenn Iregszemcsén, ahol 1974-ben és 1975-ben énekelte magnóra hét, azóta elhunyt helybeli adatközlő, gyűjtőjük azonban ismeretlen. A helyi emlékezet alapján lehetséges, hogy Olsvai Imre és munkacsoportja vette fel a dalokat; a magnókazettát az egyik adatközlő, Taller Györgyné őrizte meg és adta át a Bartókról elnevezett művelődési háznak 1992-ben. Az intézmény csaknem két évtizeden át őrizte a felvételt, míg a mostani évfordulóra elkészült a dallamok leírata, amelynek alapján lemeze énekelték.

Az 1974-es felvételen szereplők között van Tamás Ferenc, aki a hagyomány szerint gyerekként – 1906-ban vagy 1907-ben –

A dalokönyv címlapja

Bartóknak is énekelt iregi népdalokat. (Az MTA Zenetudományi Intézetének internetes Bartók-archívumában nem szerepel az adatközlők között.) A mágneses szalag állapota azonban nem tette lehetővé, hogy az összes dal hallgathatóvá váljék; a CD-n egyetlen a szalagon lévő dal szerepel digitalizálva Farakas János előadásában.

A kottákat két ireszemcsei ének-zene pedagógus, Berki László és Berkiné Szirbik Anita készítette; a könyvben javarészt még le nem jegyzett dallamok szerepelnek; a 82 dal közül 29 található meg a Zenetudományi Intézet népzenei archívumában, kettőt tartalmaz Bartók „ürögi” gyűjtése és ugyanennyi lelhető fel Kodály Zoltán és Vargyas Lajos Magyar népzene című könyvében.

Bartók 1906 és 1918 között több mint háromszáz dallamot gyűjtött Felsőiregen és környékén. A gyűjtésből többek közt olyan darabok váltak közkinccsé, mint a *Kis kece lányom*, vagy a *Tiszán innen, Dunán túl* kezdetű népdal. A mai népzenekezdők között a Muzsikás együttes Bartók-albuma tette ismertebbé a *Pejparipám rézpatkója* című népdalt, amelyet Vörös Ignác „énekelte be” 1907 áprilisában Bartók fonográfjába.

A daloskönyvben zömmel új stílusú népdalokkal találkozhat az olvasó; nem egy közöttük dallamában eltér a sztender változattól és több a református énekek dallamvilágát idézi. Az *Erdők, mezők...* népdalváltozat, ha csak néhány hangban is, de különbözik a tankönyvekből ismerttől. „Érdekes, hogy a mai ireszemcseiek sem igazán ismerik a dalokat, pedig csak pár évtizeddel korábban énekeltek, 40 éves időtávlatból visszahallgatva a mostani idők is csak nyomaiban emlékeznek rájuk” – mondta Berkiné Szirbik Anita. Ma is ismerős darab Ireszemcsén az *Árok partján récetojás*, a *Csóri kanász mit főztél*, az *Erdők, mezők, szűk ligetek* és különösen *Az ürögi falu végén szól a muzsika* kezdetű népdal. A tanárnő szerint akárhonnan származhattak esetleg más szöveggel, de ugyanazzal a dallammal megtalálhatók más magyar tájakon is, de itt az ireszemcseiek ajkán élt népdalokról van szó.

A két kiadványt 2011. augusztus 12-én, az ireszemcsei falunap előestéjén mutatták be az érdeklődőknek. Az első ötven példány néhány héten belül elfogyott; az alapítvány anyagi lehetőségei szerint jelenteti meg a további példányokat. A bemutató egyben a népzene és néptánc ünnepe is volt; bár nem a Bartók-évforduló rendezvényének szánták, méltóképpen idézte a gyűjtőt és zeneszerzőt. Színpadra léptek a lemez előadói, köztük a számos népdaléneklési versenyen sikeres – bukovinai származású – 75 éves Király Istvánné. A közönség az ő előadásában hallhatta Bartók felsőiregi gyűjtésének egyik legismertebb darabját, *Az ürögi falu végén...* kezdetűt. Az esten több generációt vonultattak fel a néptánc-együttesek: az ireszemcsei kisiskolásokból álló Szedelice együttes népi gyermekjátékokot, a tamási Pántlika fiatal táncosai szatmári, bukovinai és pilisi, a tabi pedagógusok alkotta táncsoport somogyi, dél-alföldi és szatmári táncokat járt. Ahogy mondani szokás, az est fényét emelte a bonyhádi Büdös Vornyk együttes zenéjére rendezett táncház, ahol somogyi és bukovinai táncrenddel ismerkedhettek a résztvevők.

Toth Ferenc

Emléktáblát avattak Bényben Csókás Ferenc tiszteletére

„Sok-sok szürke hétköznapi hős él közöttünk ebben az országban, aki a mindennapi munkája mellett küldetésének érzi a magyarságért, hitéért, az igazságért való kiállást, a mindennapi sziszifuszi harcot a helyi nagyhatalmakkal, a falujuk sokszor lebecsülő, megalázó viszonyulását is elviselve” – hangzott el az emléktábla-avatás ünnepi szövegében.

Ilyen „hétköznapi hős” volt a Garam menti Bényben Csókás Feri bácsi – mindenki így ismerte –, akinek nemcsak a régiójában, de országszerte, sőt határokon túl is hirté volt, szerették, tisztelték, ma is sokan emlegetik. A Dunán túl is mindenki úgy ismerte, mint a Felvidék egyik legszorgalmasabb önkéntes néprajzosát. Ez így is igaz. Hosszú éveken keresztül gyűjtötte faluja és szűkebb régiója, a *kurtaszoknyás falvak* népeletének hagyományait. Nemcsak lejegyezte, de színpadra is vitte a különböző népszokásokat, évtizedeken keresztül ő vezette a bényi csoportot a Csemadok országos rendezvényein. Az egykori zselízi, gombaszögi fesztiválokon a felvidéki magyar tájegységek színpadi bemutatkozásai alkalmával megismerkedhettek a hazai és a magyarországi látogatók vidékünk néprajzi értékeivel. Emellett leírta, dolgozatok, pályázatok formájában megörökítette a hagyományos népeletet, a szokásokat, a

különleges, Garam menti kurtaszoknyás viselet jellegzetes darabjait, s ezeket – ha mód volt rá – közölte a Néprajzi Értesítőben, a HÉT című kulturális hetilapban, vagy éppen a Honismeretben, de ennél is fontosabbnak tartotta, hogy dokumentumai eljussanak a Néprajzi Múzeum Adattárába, vagy olyan szakemberekhez, akik megőrzik. Ezért rendszeresen szerepelt az önkéntes néprajzi gyűjtők országos pályázatain és találkozóin, a Csemadok néprajzi konferenciáin, szemináriumain, ahol kitűnő előadásokat tartott régiója népi műveltségéről. Még ma is sokan emlegetjük azt a veszprémi néprajzos találkozót, ahol fertőző sárgasággal a helyi kórházba került, s amikor a szervezők aggódva meglátogatták, ő már a kezelő orvosokat tájékoztatta a Garam-mente kultúrájáról, s a hosszabb kezelése alatt szobatársait falujuk történetének megírására biztatta és otthoni terveit vetette papírra.

Míg Magyarországon elsősorban néprajzgyűjtőként ismerték, szülőföldjén a közélet minden területén ügyködött. A Csemadok megalapításánál, a magyar pártok megalakulásánál, helyi és országos szinten is tevékenykedett, helyben vezető szerepet is vállalt az önkormányzatban. Népe, nemzete sorsán aggodva gondolatait papírra vetette, verseiből kisebb kötetre valót adatott ki hetvenedik születésnapjára, s különböző ünnepek alkalmával gyakran idézett belőlük.

Paraszi mivoltát soha meg nem tagadta, Istenbe vetett hitét semmilyen rendszer el nem vehette; az ősök tisztelete, a hagyomány tisztelete és őrzése, a magyarságért való küzdelem volt az Ő feladata és küldetése. Mert „Talentumot adott az Úr” szokta mondani, főleg idősebb korában. S tudta, hogy küldetése van ezen a földön. A párkányi papírgyár műszakjai, saját földjeinek megművelése után, sokszor éjjelente írta az általa létrehozott helyi folklórcsoport számára a forgatókönyveket, rendezte néprajzi dolgozatait. Vagy éppen a „kurtaszoknyás falvak” népét ébresztgette mély álmából. Az 1990-es évek végén közreműködésével rendezték meg a Garam menti hét kurtaszoknyás falu találkozóját. A néprajztudomány ugyan csak hat ilyen falut ismer, de Csókás Ferenc – ő tudta miért – ide sorolta Kicsindet is, s ezek a csoportok azóta is működnek.

Feri bácsi 2002-ben távozott közülünk, s azóta olykor úgy érezzük, onnan fentről irányít, biztat bennünket, ha elfáradunk.

Az emléktábla a tájház falán

2011 augusztusában, a falunap alkalmából tájházat avattak Bényben. Csókás Ferenc emlékre egy szobát rendeztek be a családja egyetértésével, egy-egy használati tárgya, ruhája került a szerény kis szobába. A már csaknem tíz éve nem működő Szlovákiai Magyar Néprajzi Társaság szellemi örököse a LI-MES-ANAVUM Regionális Honismereti Társulás valamint Bény község Önkormányzata emléktáblát állíttatott a tájház falára, a „kurtaszoknyás falvak hagyományának őrzője” tiszteletére. Beszédet mondott Csákvári Éva polgármester asszony – akihez közeli szálak fűzték Feri bácsit –, majd e sorok írója emlékezett meg személyiségéről, értékmentő munkásságáról. Sokan jöttek el a faluból, s talán példaértékű volt ez a tisztelgés a magyar kultúra önkéntes napszamosai előtt, mint volt Csókás Ferenc – a jövő nemzedék számára is.

Dániel Erzsébet

Helytörténeti séta Nagyarban*

2011. július 2-án a Tiszaháton, Nagyar községben emlékkonferenciát rendeztek abból az alkalomból, hogy a falu kastélyait felújították. A munkálatokat a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Honismereti Egyesület szorgalmazta, a település szülötte, Kiss Kálmán főiskolai tanár szervezte és irányította, és mindezt kétszázmillió forintos uniós forrás tette lehetővé. Több száz főnyi ünneplő közönség gyűlt össze Nagyarból, a szomszédos Szatmárcsekéből és Kisarból. Szatmárcseke a himnusz költőjének szülőfaluja. A Kölseey család rokonságban állt a Nagyarban birtokos Luby családdal. A Lubyak Liptó vármegyéből származtak, a most felújított emeletes kastélyukat 1873-ban építették. Luby Zsigmond

* Ennek az írásnak közreadásával köszöntjük a szerzőt 80. születésnapja alkalmából. *A szerk.*

Megemlékezés a Petőfi-fánál

Petőfi Sándor barátja volt. A nagy költő többször járt Magyarban, először 1846-ban, a hagyomány szerint a faluszéli tölgyfa alatt pihent meg, amikor a Luby család vendége volt. Itteni élményei alapján írta meg a Tisza című versét. Az Öreg-Túr Magyar és Kisar között ömlik a Tiszába. A múlt században még a Tisza vizét itták a környező falvak. Közismert a mondóka: „Ki a Tisza vizét issza, vágyik annak szíve vissza”. A környék színmagyar lakosságú: „Kisar, Magyar, Tivadar, ott él a sok jó magyar!”

A család jeles tagja volt Luby Margit (1885–1976), a kiváló néprajzi író. Könyveit itt meg lehetett tekinteni, emléktábláját a kastély falán helyezték el. A megye és a község vezetői előadásokat tartottak a kastély emeletén, ahol interaktív múzeumot fognak berendezni. A helytörténeti séta állomásai voltak a Luby-kastély, Luby-kúria, Kende-kastély, millenniumi emlékoszlop, templomkert, gótikus emlékek a templomban, tájház, Petőfi-fa. Az öreg, pusztuló tölgy mellé 1988-ban fiatal fát ültettek, mely ma már combvastagságú. A Petőfi-fánál Kiss Kálmán emlékezett meg a nagy költőről.

Az egész napos gazdag program vendéglátással ért véget a kultúrházban. A szép, rendezett falu felújított létesítményei hozzájárulnak az idegenforgalom fellendítéséhez.

Kisari Balla György

Látomások a pusztulás örvényeiben

Przudzik József festőművész kiállítása Balatonföldváron

A Zichy Mihály Alkotóközösségnek még a rendszerváltozás előtt beadott, sokáig elveszettek hitt, különféle raktárakban őrzött, az 1970-80-as években készült, s a közelmúltban megtalált 26 festményét állította ki a Balatonföldváron élő művész. A 85 esztendőös örökifjú Przudzik Józsefet köszöntjük, üdvözölte ő is a látogatóit Balatonföldvár, Pél-pusztá, Tapolca, Sümeg, Meneshely, Badacsony, a kunsági tanyavilág mikrokozmoszával, a Solt-környéki embersorsokat sugárzó színekkel s a Balaton fényáztatta vidékén élők mindennapjaival.

Przudzik József Tatabányán született, művészetében a vértesi nagy horizontú tájak és természetrezletek mindig totális távlatokban jelentkeznek. Tanulmányait 1950-ben kezdte a Magyar Képzőművészeti Főiskolán, ahol *Hincz Gyula*, *Papp Gyula* és *Bencze László* növendéke volt. Az anatómiai stúdiókat *Barcsay Jenőtől* tanulta. Az 1980-as évektől Zala és Vas megyében barokk és újabb templomok

Prudzik József Menschely című festménye

nagyméretű freskóit festette. Emellett jelentős középkori és XVIII–XIX. századi freskókat és táblaképeket restaurált. Munkásságát őrzi a Dunántúl számos temploma: Sopron, Balatonföldvár, Rábasömjén, Mágocs, Pécs, Szekszárd. Itáliától Kanadáig számos magángyűjteményben is megtalálhatók művei.

Munkásságára jellemző az erős gondolati, filozófiai alapállás. Az impresszionisták azt vallották, mindegy, hogy mit fest a festő, a hogyan a döntő. Semmi irodalmiság! Semmi gondolatiság! Legyen bár az egy korszó vagy egy fücsomó, Prudzik a napszakokat és évszakokat, az időjárás változásait a természetelvűség és az elvonatkoztatás kettősségében ragadja meg.

Éjszakai lidérces álmai – saját vallomása szerint – reggelre már papírra, később nagyméretű lemezre, vászonra kerülnek. A valóságban édesen kék égen megjelennek a pusztulás démonai, kigyúl a szelíd égbolt, s az emberek tízezrei, milliói hullnak a pusztulás örvényeibe. A színeket a látnivalóknál mélyebb látomások determinálják. Égnek és csikorognak, izzanak vagy elsötétülnek, ahogy a képi gondolatban rejlő aggodás, gond, a lélekben uralkodó ideológiai tartalmak rákényszerítik. Festményeire a szemlélődő ember józan helyzetfelismerése és önmarcangoló válasza, érzéseinek és gondolatainak életment kifejezése jellemző.

Lényegében ilyen kényszerből születnek Prudzik József képei. Azok kisugárzása meggyötri a nézőt is. A most kiállított tájai annyira Prudzik József hasonmásai, mint amennyire őt alakította a környezet látomásvilága. Egymás képére és hasonlatosságára alakult a művészen a táj, a tájban a művész. Valami reménytelen szomorúság ül meg vásznait, a düledező házak bedeszkázott ablakokkal. Vagy a négy fal közé rekedt ember társtalansága és bánata takarózik bennük színekkel. Egy-egy vidék mintha Krúdy Gyula írásaiból kelt volna életre: emberei nem kiabálnak, csendesek, elbírják a csendet, ami csak igen kevés magába zárkózott ember átka-áldása. Prudzik szinte rokotalanul áll tájaival a festők között.

Készülnek – derűsebb órákban – tanulmányok: öreg fákról, öreg kapukról, öreg emberekről, tájakról. Söt táncoló lovakról. A könyörtelen Idő rostája keveset kimél. Ez benne van tudatunkban, s mert nem futhatunk el előle, nincs sok okunk a felhőtlen örömről. Kritikusok jönnek és mennek, ítéletüket elraktározza az emberi elme, és az írást pelyvaként szórja szét a szél: az írók, költők, muzsikások, festők, szobrászok műveit észrevétlen és „csendben”, de könyörtelenül rostálja az idő. Ő a mi legigazabb, elfoglaltan bírálónk, sőt bíránk. Bizzuk hát magunkat az Időre; melynek ítélete általában igazságos.

Prudzik József festőművész *Tájképek* című tárlata augusztus 31-ig volt megtekinthető Balatonföldváron a Bajor Gizi Közösségi Ház emeleti Galériájában.

Matyikó Sebestyén József

Kosd rövid története

A falu nevét különbözőképpen magyarázzák. Egyesek a *Custin* családnévből vezetik le, mások pedig a kos, a bárány kicsinyítő, becéző formáját látják benne. A falu területe az őskortól kezdődően lakott hely. Az őskori leleteken kívül kelta, római, szarmata, VIII–X. századi és Árpád-kori régészeti leletek is ismertek e területről. A falut a nógrádi várbirtokok adományozásával egy időben 1199–1212 között kapta meg Boleszló váci püspök (1188–1212) II. András királyunktól, mert őt támogatta a trónviszályban, sőt a király fiának, IV. Bélának keresztapja is volt. A püspöki birtokon hamarosan templomot építettek, amelynek védőszentjéül II. András 1235-ben szentté avatott leányát, Erzsébetet választotta Bereck váci püspök. A király még megélhette a templomépítés befejezését, valamint leányának szentté avatását. Mint ahogyan azt a kosdi néphit tartja és a kosdi katolikus templomot feltáró Kozák Károly régészprofesszor is valószínűsítette, a Jó Isten különlegesen segíti a kosdi Szent Erzsébet Egyházközséget, hiszen a templomnak, az ország első, Szent Erzsébet tiszteletére történő felszentelése alkalmával e jeles napon Szent Erzsébet édesapja, II. András magyar király is jelen volt Kosdon. A község 1241. március 17-én Váchoz hasonlóan tatárdúlás áldozata lett. A templomot Fülöp püspök állította helyre, és 1262 és 1278 között ki is bővítette, majd Mihály püspök a templomot gótikus stílusú építkezésekkel gazdagította.

A község első okleveles említése 1405-ből származik, amikor a váci püspök és káptalan új vámhelyet létesített: „a Váci püspökség és káptalan Kosd nevű falujában új vámot szednek, ami régen nem volt és nem tudják, mi okán szedhetik a vámot”. E szerint Kosd ekkor még nem volt zsákfalú, átmenő forgalma kelet és északkelet felé bizonytalán jelentős lehetett. Az 1450-es években Kosdot is elértek a huszita támadások, melyek hatására a lakóházak és a templom is megrongálódott. Vince püspök helyreállította, de hamarosan, 1526-ban a törökök fölégették a templomot. A falu a török uralom idején az egyik legnépesebb adózó település volt. A hódoltság ideje alatt egyre jobban elterjedt a környéken a reformáció, mely hatására a falu lakóinak nagy része református lett. A templomot is ők használták. Vác és Nógrád várainak felszabadulása után a visszatérő püspök első között érvényesítette földesúri jogait kosdi birtokán. A lakosságot visszatértette a katolikus hitre és birtokba vette a templomot. A kálvinista prédikátor így kénytelen volt magánházban tartani az istentiszteletet. A templom azonban hamarosan ismét visszakerült a reformátusok kezére. A Rákóczi szabadságharc után, 1719-ben a katolikusok újra visszavették a templomot a plébániával és az iskolaházzal együtt. 1734-ben a püspök német ajkú katolikus lakosokat telepített a faluba. Ezekben az években vette kezdetét a két valláshoz tartozó hívek közti ellenségeskedés, amely két évszázadon keresztül – ha később enyhébb formában is – de rányomta bélyegét a falu életére. A reformátusok 1786-ban saját templomot építettek.

A XVIII. század végén újabb gazdasági megerősödés jelentkezett Vác és környéke életében, ami a templom barokk stílusban történő átalakításán is tükröződik és ez Migazzi Kristóf váci püspök nevéhez fűződik. Az építkezések és a gazdasági gyarapodás békés évtizedeit 1844. június 8-án nagy tűzvész szakította meg. A károsultakat a környező települések segítették az élet újrakezdésében. Az 1848-as szabadságharc alatt Damjanich az osztrákokkal, Görgey pedig az orosz seregekkel ütközött meg itt, a Naszály lábánál.

Kosd a XX. század elején nógrádi járásához tartozott. 1910-ben 2018 lakosából 2015 magyar volt. Ebből 1198 római katolikus, 782 református, 25 evangélikus. Korabeli református testvérek tájékoztatása szerint már az 1800-as évek vége felé voltak baptista összejövetelek Kosdon. Azt tudjuk, hogy a rendszeres összejöveteleknek Kiss Mihály adott helyet. Az első bemerítés 1907-ben volt Kosdon. Hargas Gyula építész tervei alapján 1991-ben kezdődött a baptista imaház építése. Áldozatos munka eredményeként a gyülekezet 23 taglétszámmal, 6 év alatt, egyéni adományokból építette fel a modern imaházat, minden költségen és tartozás nélkül. A templom felavatására ünnepélyes keretek között 1997. április 26–27-én került sor.

1974-ben kezdtek neki a római katolikus plébániatemplom helyreállításához, amelyben nagy segítséget jelentett a falu lakóinak anyagi segítsége és társadalmi munkája. A helyreállítási munkálatokkal egy időben régészeti kutatásokat is végeztek, melyek kiderítették, hogy a templom egyes részei már a XII. századtól állnak, s a templom nem 1766-ban épült, mint ahogy eddig gondolták.

A hagyományosan mezőgazdaságból élő faluban a XXI. század elejére töredékére esett vissza a korábban nagy hírnévnek örvendő boglyós gyümölcsök, valamint a szilva, barack, meggy termesztése. Az állattartás is szinte teljesen megszűnt, csak hobby jelleggel található néhány lábas jószág. A település a zsákfalú jellegéből adódóan sok szempontból érintetlen. A nyiladozni látszó öko- vagy falusi turizmus a Naszály, Cserhát nyújtotta természeti környezet mellett éppen a falu viszonylagos zártságát tudja felmutatni értékéknél.

László Zoltán

A kosdi bányakatasztrófa emlékezete

A kosdi kőszénbánya egy az ország kistermelő bányáinak sorában, mely 1904-ben nyílt meg és működése 1931-ben leállt. A kosdi szénterület 1770-től ismert. A Mária Terézia összeírási felhívására a környékről két szénlelőhely is bejelentésre került, Verőcéről és Kosdról, mindkettő a Váci Püspöki Uradalom területén. Verőcén a széntelep művelése el is kezdődött ezekben az években, s bár a szén sem minőségében, sem bányászható mennyiségében nem volt jelentős, az ország egyik első szénbányája lett. A Váci Püspökség az 1850-es évektől kötött kőszénkutatói szerződéseket vállalkozókkal. Az első kosdi fúrásokat 1899 tavaszán kezdték mélyíteni, összesen négyet, amit a következő évben újabbakkal folytattak. Már a legelső fúrások igazolták a geológusok véleményét, hogy az itteni telepek jóval vékonyabban és nehezebben művelhetők. Az első fúrások 130–132 m mélyen 1–1,5 m öszsvastagságú, de jó minőségű szenet találtak.

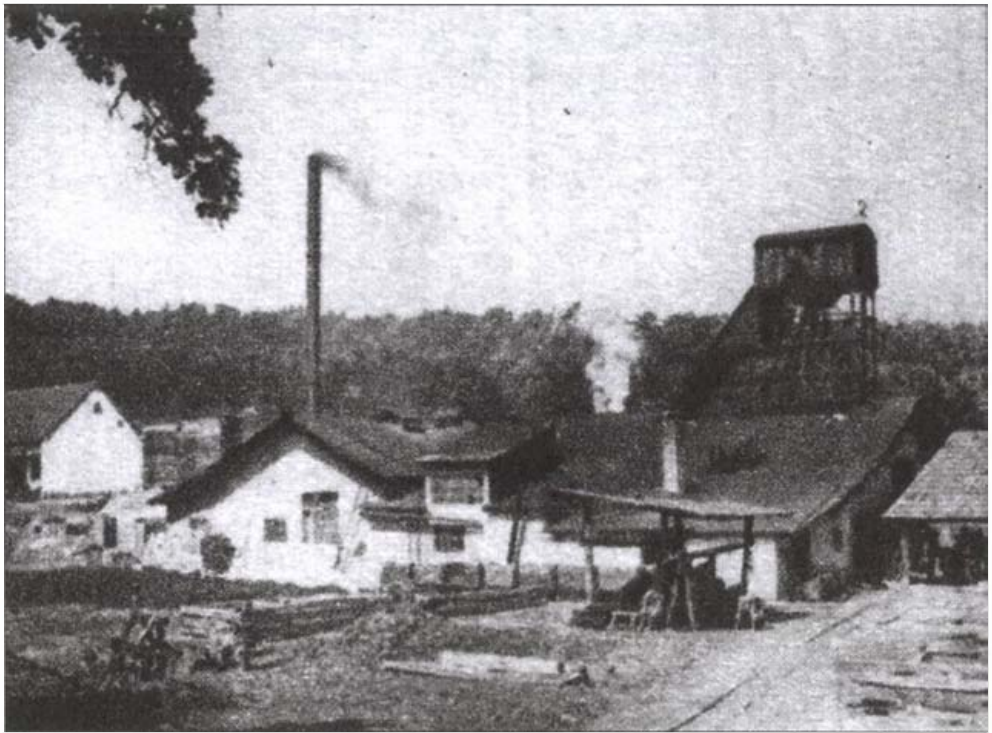
Franciaország a századforduló egyik vezető tőkekihelyezője, befektetéseivel szerte a világban megjelent. A kosdi bányaművelést 1904-ben megkezdő, budapesti székhelyű Váci Kőszénbánya Részvénytársaságnak is többségében francia tulajdonosai voltak. Tragor Ignác, Vác történetirója arról tudósít, hogy a „Giros et Lucheur” francia társaság bérelte ki 50 évre a területet a püspökségtől. A kosdi szénbánya a „Société Giros et Loucheur” egyik első külföldi befektetése lett. A kezdő vállalkozásnak nem volt elég tőkéje jelentős bányaterületek megszerzéséhez, ezért a kisméretű, de a magyar főváros-hoz közeli terepen próbálta ki magát. A kezdetektől nehézségekkel küzdő, 1907-ben az addig létesült vágatok vízelöntését is elszenvedő bánya a háború nagy része alatt működését szüneteltetni kényszerült. 1917-től aztán Nádas Zoltán fővárosi vállalkozó folytatta a termelést, míg tőle az egykori tulajdonosok vissza nem perelték azt. A tulajdoni helyzet aztán változatlan volt végig a bánya működése alatt.

Az 1920-as években Kosd szénbányáját az országos statisztika már az évi 13 ezer tonnás termelés meghaladó „kisbányák” között tartotta számon. A húszas évek átlagosan 16–17 ezer tonnás teljesítménye természetesen eltört a évente több száz ezer tonnát termelő nagy aknáknak mellett, ugyanakkor kilépett a korábbi időszak szekerezéssel is könnyen megoldható szállítási kategóriájából. A bányaművelés teljes ideje alatt a felszínre hozott szén mennyisége Vitális István geológus 1933-as jelentése szerint 211,5 ezer tonna volt. 1923 végén a kosdi szén ára a bányában átvéve mázsánként 6359 korona, ami alacsonyabb volt a legolcsóbb borsodi szén áránál is (6700–6800 korona). Ehhez azonban még jókora szállítási költség is társult, csak a Vácra történő kocsis fuvarozás költsége elérte a mázsánkénti 6000 koronát! Az ennyire kisméretű bányáüzemek a termelési költségek lehető legalacsonyabb szinten tartásával, akár a gépesítés és a biztonság igényeinek háttérbe szorításával is igyekeztek versenyképesek maradni.

A húszas évek elején, a bánya modernizálása és termelésének növelése során merült fel a sodronypálya létesítésének szándéka. Mivel a vasúti történő szállítás költsége nagyjából megegyezett a közvetlen termelési költségekkel, ezért megfelelően nagy anyagmennyiség mellett már nyereséges vállalkozást lehetett erre építeni. A bánya maga nem termelt annyi hasznót, amiből fel lehetett volna építeni a sodronypályát, így egy önálló részvénytársaság jött létre a pálya építésére és üzemeltetésére.

Bár a bányanyitás és a művelés elindítása nem volt elképzelhető szakképzett, jórészt külföldről hozott munkaerő nélkül, a munkások tömege a helyi földművesek közül került ki. A Váci Hírlap 1931. október 4-i beszámolója szerint: *„A bányamunkások egy része nem dolgozik egész évben lent a bányában. Hacsak mód van rá, elkerülik. Így van ez Kosdon is. Tavasszal, amikor a mezei munkák megkezdődnek, mindegyik igyekszik mezei munkába állni, s itt dolgoznak késő őszig. Ilyenkor, amikor már többen kezdenek bányamunkára jelentkezni, mindenki otthagyja a mezei munkát, s igyekszik munkát kapni a bányában, nehogy télre kereset nélkül maradjon.”* Közvetett számítások szerint a kosdi szénbányában remélhető bérek nyáron alatta maradtak a Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye területén az átlagos, ellátás nélküli, férfi napszám költségének, telente viszont meghaladták azt. Tehát nem véletlen, hogy a bányamunkások a veszélyes földalatti munka helyett, ha csak lehetett, inkább a mezőgazdasági napszámot választották. Mindezt tovább terhelték a bánya rendszeresen visszatérő fizetési gondjai is.

A francia érdekeltségű bányatársaság az 1920-as évek elején fellendülő kitermelést nem volt képes fokozni, mert a földtani adottságok nem tették lehetővé újabb, nagyobb hozamú mezők megnyitását. Ez önmagában is megpecsételte volna a bánya sorsát, legfeljebb még néhány évig, esetleg egy évtizedig maradhatott volna művelésben. A termelés fokozásának másik gátja a vízbetörés veszélye volt. Az 1907-es, emberéletet nem követelő elöntés már megmutatta, hogy nem lehet büntetlenül próbálkozni a Naszály-hegy triász mészkőéből feltörő karsztvíz ellenében. A veszély elkerülése érdekében a vízveszélyes szint fölé kényszerült a művelés, hátrahagyva értékes szénmezőket.

A kosdi Anna-akna a Hangya Szövetkezet húszas évekbeli képeslapján

Ezek a korlátok pengeélre állították a bánya üzemeltetését. A tulajdonosok nem kívántak beruházni a tavlatok nélküli üzembe, mely nyereséget termelni képtelen volt. 1928-ban hosszú hónapokig tartó leállásra kötelezte a bányászati hatóság az üzemet, míg meg nem nyitották a szellőztetést biztosító légaknát. Az újraindulás sem hozott megoldást, a berendezések elégtelen volta nehezítette a járatok víztelenítését, s egy korábbi bányamérnök, Ország János szerint rablógazdálkodás indult el. Elkezdtek kima-zsolázni, kihordatni a legjobb teleprészeket. Ennek során indult el az a végzetes vágathajtás, ami a fokozott vízveszélynek kitett, mélyen fekvő szénmező kitermelését célozta meg.

1931. szeptember 28-án az esti műszakváltás előtt végzett robbantás anyagát termelte ki egy kilencfős csoport. A termelés helyszínét egy szűk, lejtős járat, az ún. „ereszke” kötötte össze egy néhány méterrel magasabban húzódó vágattal. A hirtelen, nagy robajjal betörő víz ezen keresztül öntötte el a művelési helyszínt. A lent tartózkodók közül csak a 3 csillésnek volt esélye menekülni, egyiküket „kidobta” a víz, a másik kettő a drótkötelekbe kapaszkodva menekült meg. Hat bányász halt meg, s a szerencsétlenséget túlélők egyike is belehalt az itt szerzett traumába. (Neveik: Dóczi István, Dóczi József, Farkas Jenő, Fehér Pál, ifj. Kovács János, Nerpl Mihály és Toman Ferenc.)

A bánya víztelenítése olyan magas költséget jelentett volna, amit nem tudtak és nem is akartak befektetni a tulajdonosok, s így a bányászok holttesteinek kiemelését sem tudták megoldani. 1931 novemberében újabb haláleset is terhelte a történeteket. Meghalt Louis Loucheur, aki a tulajdonosi tanács vezetőjeként még fontolgatta az üzem újraindítását. A Váci Kőszénbánya társulat egyelőre nem ismert módon szűnt meg. A terület kutatási lehetőségét a Salgótarjáni Kőszénbánya Rt. szerezte meg, az a cég, amelyik már korábban is felvásárolta a Naszály-hegy és így a bánya körüli koncessziós jogokat. Tervezett ugyan újabb kutatásokat, de azoktól elállt és 1934-ben végleg lemondott a bánya újraindításáról. A Püspöki Uradalom területén álló épületeket, beleértve az aknát is, elbontották. Ma egy, az évfordulóra megújuló emlékmű, néhány egykori bányászlakás és a sodronypálya oszlopainak alapkövei emlékeztetnek az egykori kőszénbányára.

Pataki Zsolt

A XXIX. Honismereti Akadémia szekcióüléseinek összefoglalói

Az idén Nagykovácsoson rendezett Honismereti Akadémia előadásai és programja a népdal, népzene, néptánc, hagyomány és honismeret témakörben valósult meg. A korábbi évek gyakorlatának megfelelően az előadások sorát szerda délután a szekcióülések követték, melyeken a résztvevők kötetlen beszélgetés során foglalkoztak a szekció témakörével, cseréltek véleményt és gyűjtöttek tapasztalatokat, melyeket saját munkájuk során eredményesen hasznosíthatnak. A továbbiakban a július 6-án megtartott három szekció üléséről adunk rövid összefoglalót a szekcióvezetők tollából.

Népdalgyűjtés, feldolgozás, népzene és egyházi népénekek

Szekciónkban – némi jövés-menéssel – összesen 43 fő vett részt. A mintegy tucatnyi hozzászólásban főként a cím szerinti témákról esett szó, de sok egyébről is. Nem fontossági, hanem elhangzási sorrendben a következőket jegyeztem föl.

Többen is hangsúlyozták a zenei oktatás jelentőségét az óvónőképzésben, amit maga Kodály is igen jelentősnek tartott. E tekintetben ma is példát vehetünk a valamikori egyházi fenntartású óvodák módszereiről.

Valóságos kiselőadás hangzott el *Szomjas-Schiffert György* összehasonlító zenefolklorisztikai munkásságának jelentőségéről, méltatlan félreállításágának következményeiről.

Földes község zenei hagyományairól is hallottunk beszámolót. Karacs Zsigmond felhívta a figyelmet a kéziratok daloskönyvek zenei kultúrában játszott szerepének fontosságára, most éppen egy ilyen helyi kiadvány megjelenetésén fáradoznak. Egy ilyen kéziratot, a földesi pap fiának népdalgyűjtését már kiadták, ehhez kiegészítő dallamgyűjtésére is szükség volna. A földesi hagyomány fontos része a falubeli Gyönyörű Zsiga által évek óta évről évre megszervezett Kárpát-medencei vőfélytalálkozók autentikus anyaga, ami már DVD-n is hozzáférhető. Az előadó hangsúlyozta, hogy a földesi születésű Karácsony Sándor által kidolgozott cserkész-értékrendben milyen fontos szerepet kapott a népdal, ami manapság egyre inkább kiszorul az ifjúság neveléséből.

A Nyíregyházáról érkezett Tóth Sándor a XIX. században ott született, kevésbé ismert Szénfy Gusztáv tevékenységét ismertette. Petőfi kortársaként magyar és román népzénet gyűjtött, meg akarta fejteni a „magyar népdal lényegét”. A szerencsétlen sorsú embernek a magyar népzeneire vonatkozó, Bartókot és Kodályt megelőző elméletét az MTA tudósai nem fogadták el, kortársai belekötöttek, dallamgyűjtéseit nem adták ki, s azok el is veszték. Tóth Sándor ígérte, hogy az összegyűjtött hagyatékból részleteket ad a Honismeret folyóirat számára.

Ezt követően a vallásos népénekek egi előzményeiről és a református egyházi népénekekről hallottunk. Székely Gábor Kriza János és Szomjas-Schiffert fülöpszállási népdalgyűjtéseiről beszélt, valamint arról, hogy a helybéli református kántor – érdekes színfoltként – a zsolnárokat cigányzenével keverte, s ő is fontosnak tartotta a helyi nótáskönyvek feldolgozását, mint például egyik pusztabíró ösének nemrég megjelentetett kéziratát.

A továbbiakban szó esett még az éjjeliőrök órát jelző énekeiről, valamint a nép ajkán született trágár dalok értékes dallamairól, s a búcsús ének tréfás elszólásairól. Hallottunk a Kiskunlacháza melletti Peregén született Volly István helyi gyűjtéseiről, aki Lajtha biztatására az egyházi énekekben található világi dallamokat gyűjtött.

Végezetül Gálné Jáger Márta beszélt a Somogy megyei népzenei kiadványokról, meg arról, hogy zenei képzettség nélkül is lehet népdalt gyűjteni úgy, ha megtanuljuk és továbbadjuk az iskolai nevelés során.

Négy órakor múzeumlátogatásra indultak a szekció résztvevői, így már nem tudtunk megemlékezni Petrás Ince Jánosról, a Klézsén szolgált moldvai csángó papról, akit gyilkosai 125 esztendeje fosztottak meg életétől. A Szeret menti Forrófalván született és Egerben fölszentelt minorita pap, jelentős mennyiségű népdal szövegét jegyezte le, s Kriza Jánost is megelőzve, Rokonföldi néven közölte őket hazai folyóiratokban. Csángó balladáit, keservesei dallamát száz esztendő múlva a 110 esztendeje született Domokos Pál Péter gyűjtötte össze a Magyarországra, Baranyába települt csángóktól, hogy aztán Rajeczky Benjammal együtt tegye közzé a *Moldvai csángó népzene* című kiadvány három kötetében. Munkássága azt példázza, hogy népdalt minden körülmények között érdemes gyűjteni, mert ami egy-

szer megvan, azt akár egy évszázad múlva is ki lehet egészíteni, de ami nincs felgyűjtve, az menthetetlenül elvész.

Összefoglalóan elmondhatjuk a szekcióülés tanulságaként, hogy a honismereti mozgalom munkásainak fontos szerepük lehet a helyi jelentőségű zenei hagyományok felkutatásában és közkincsé tételében, valamint az ifjúság zenei kultúrájának alapozásában.

Halász Péter

Ének-zeneoktatás, népzene és néptánc oktatás az óvodától az egyetemig

A szekció programját Tóth Guttman Emese kolozsvári zenetanár, a Romániai Magyar Dalosszövetség elnökének előadása nyitotta meg, melyben a Dalosszövetség, mint értékvédelmi emyőszervezet működését vázolta fel. Nemcsak a zene és kóruskultúra, hanem más értékek gondozását és védelmét is szorgalmazta. A Bartók-Kodály-i örökség erdélyi megtartása mellett a helyi tárgyi és szokáskultúra, a hagyományápolás szintén a vállalt területek közé tartozik. A színes vetített előadás számos értékes történelmi adalékkal is szolgált és betekintést engedett a mai Erdély kórusmozgalmainak világába.

Ózd városának erdélyi kapcsolatairól hallhattunk részletes beszámolót egy helyi résztvevőtől. A nemzetközi kapcsolatok kialakításának és ápolásának fontosságát több hozzászóló is kiemelte, és kisebb vita alakult ki a hallásfejlesztés lehetőségeiről a mai zenei nevelés körülményei és korlátai között. Szabadi Mihály a mai pedagógusok hiányos ismereteiben látja annak okát, hogy a hallgatók, a jövő tanárai, pedagógusai nem mindig mozdulnak a tiszta művészet irányába. Segíteni kell őket a jó és a szép felfedezésének útján és ebben az oktatók felelőssége hatalmas. Több szó esett a korszerű szakmai tanácsadás és ellenőrzési rendszer fontosságáról, illetve annak hiányosságairól (Martonyi Rezes Mária). Nagy Tiborné Nyári Ágnes a magyarpolányi Kodály tábor munkájáról számolt be, miközben hangsúlyozta a gyermekjátékok, ritmusjátékok és a néptánc fontosságát, valamint a közművelődés általános rendjének biztosítását kérte. A zenetanárok megszólítása érdekében országos vitafórumot javasolt a Kodály-i gondolat mentén: „*A gyermeknek a legjobb is éppen csak elég*”. Csatlakozva ehhez többen megállapították, hogy a „szeretni kell a gyermeket” imperatívusza csak akkor érvényesülhet igazán, ha a vezetők is vallják a „tiszta forrás” keresésének fontosságát és tesznek is érte. Az egyenlő oldalú háromszög mintájára a tanár–tantárgy–tanuló (T–T–T) viszonyrendszerének kiegyensúlyozott és arányos eloszlásban kell megvalósulnia (Kocsis Lívia, Tóth Guttman Emese). Dr. Kovács Istvánné, Domokos Pál Péter egykori tanítványa a jövőképek kialakításának fontosságát vázolja kiemelve a közös éneklésben rejlő lehetőségeket a családi alkalmakkor. Felvetődött egy levéltáros kollega hozzászólásában, hogy mit kap mindebből az utókor, illetve mennyire támaszkodunk az előttünk járókra? Szerinte a helytörténeti kutatások folyamatos ébrentartásának igénye nélkül a tradíció már nem lesz élő. Hetényi György mezőkövácsházi kollega *Az ősszmagyarság, kultúra napján* című versét olvasta fel.

Összegzésként elhangzott a más hasonló társaságokkal és közművelődési társszervezetekkel való kapcsolattartás fontossága, valamint a történelmi egyházakkal való szorosabb együttműködés gondolata. A művészeti oktatás arányának növelése heti vagy havi bontásban ugyanis nagyban függhet ettől, hiszen a döntéshozókat segíteni kell. A lehetőség adott, a felelősség közös. A jövő érdekében ma kell sokaknak jól cselekedni és mindig helyesen határozni. Végül a szekció egy Zárónyilatkozat elfogadására tett javaslatot a konferencia plénumának.

A szekció programja „kihelyezett” tárlatvezetéssel zárult. Hartyányi Mária nagykörösi zenetanár értékes és a tágabb érdeklődők számára eddig számos újdonságot bemutató kiállítást szervezett, melyet a szekcióülés végén tekinthetünk meg. A korabeli fénykép és dokumentum gyűjtemény Kodály Zoltán nagykörösi kapcsolatairól és látogatásairól jól illusztrálta a Tanítóképző 1939-es centenáriumi ünnepségeinek egykori hangulatát. A tárlatnak a közeli Arany János Múzeum adott helyet.

Dávid István

Népdal-, népzene- és néptánc-hagyomány napjainkban

28 fő vett részt a megbeszélésen, ebből 17 hozzászólás volt. Gondolatébresztésként beszámoltam Nagykörös hagyományápolásáról. Elmondtam, hogy már az óvodákban is folytatnak hagyományápolást. A népdalok, a népi gyermekjátékok mellett több óvodában tanítanak néptáncot, népszokást (pl. lakodalmas játék, szüreti multságok stb.). Az általános- és középiskolákban és a főiskolán magas színvonalon zajlik a népdaltanítás, van olyan általános iskola, ahol néptáncoktatás is van. (A jó színvonalú népdaltanítást a megyei és országos versenyeredményekre alapozom.) A kulturális központ is fenntart egy gyermek-néptánc csoportot, ahol óvodások, kisiskolások ismerkednek a hagyománnyal. Szintén a

kulturális központ égisze alatt működik a 38 éves népdalkör. Itt a nyugdíjas korosztály ápolja a hagyományt.

Itt nálunk, – de talán országszerte – a fiatal felnőttek vesznek részt legkevésbé ebben a munkában. Véleményem szerint ma már elfogadott tény a hagyományörzés fontossága. Erről meggyőzni nem kell senkit, főleg a döntéshozók közül. Amire a figyelmet jobban rá kellene irányítani, az a módszer. Hogyan lehetne több ember bevonni, aktivizálni?

A hozzászólások közül egy vajdasági vélemény: Jól működik náluk a hagyományörzés. Kiemelte, hogy sok kiadvánnyal, szóróanyaggal gazdagítják a repertoárt, ötleteket adnak a munkához. Hangsúlyozta a pályázatok fontosságát! Többen egyetértettek a pályázások létjogosultságával, még akkor is ha ez néha sok nehézséggel jár.

Erdélyből, Marosvásárhelyről a hozzászóló arról beszélt, hogy a néptáncitanítás rendben van, de a népdaltanítás ügye nincs eléggé fókuszban, – legalábbis véleménye szerint. A szekcióból válaszoltak azonnal problémára: Használják ki a kormány által szorgalmazott diák cserenyaralásokat! Ez annál inkább is lényeges, mert elsősorban a gyermekeket kell (és könnyebb) nevelni, „beoltani” a népzene szeretetére.

Jól működő táncsoportról hallhattunk Nádudvarról. Ez az együttes 60 éves. A vezető szerint az a titkuk, hogy jó kapcsolatot ápolnak a szülőkkel, a családokkal. Ha a szülőket megnyerték, szívesen engedik a gyermekeket olyan együttesbe, ahol jól működik a közösség, felfrissülhetnek testileg-lelkileg, élvezhetik a szereplés sikerét. Körmentről is szép példát hallottunk. A táncsoport tagjai közül nevelnek ki táncoktatókat. Ők járnak vissza az iskolába és a táncsoportba tanítani.

Többen említették a vezető karizmatikus egyéniségének nagy szerepét, valamint a jó humor is vonzó erő a mai gyereknem, felnőtteknem egyaránt.

Problémát nem oldottunk meg, de tanulságos és inspiráló volt ez a beszélgetés. Új kedvet, lendületet kaptunk egymástól a további munkához.

Kis Istvánné

In memoriam

Cseke László utolsó hajóútja

Az Örök Hazába hajózott Cseke László, a Szent György Lovagrend örökös kancellárja, Visegrád díszpolgára, a mi Laci bácsink.

A rendszerváltás után újraélesztette a Szent György Lovagrendet. Egyik feladatának tekintette, hogy a határon túli tanárok számára olyan nyári továbbképzést nyújtson, mely szellemi fegyvereket biztosít számukra. Laci bácsi csöndesen, mosolyogva, szinte láthatatlanul irányította e nyári egyetemeket.

Felmenői között mindkét ágon találunk ügyvédek, református lelkészeket és pedagógusokat. 1926. július 6-án Hajdúszoboszlón született. A szülővárosi tanulmányok után a Sárospataki Református Tanítóképző következett (1940–44), ám az orosz megszállás miatt Debrecenben diplomázott (1944–45). Történelmi szaktanári végzettségét a Szegedi Főiskolán szerezte meg. Tahitótfaluban kezdte pedagógusi pályáját (1949–53), majd a visegrádi iskola igazgatója lett (1953–1961). Megvalósította az iskola bővítését. Újabb életcélja lett Visegrád idegenforgalmának megszervezése. A Dunakanyar Intézőbizottságának titkáráként, másodállásban a Pest Megyei Idegenforgalmi Hivatalnál dolgozott. Szakképesítést szerezve, a visegrádi kirendeltség (1961–86) alkalmazottjaként ment nyugdíjba 1990-ben. De a télteljeséget ezután sem ismerte.

A kezdetektől fogva sokat írt, sorra jelentek meg útikönyvei. A Visegrád öt kiadást ért meg (1958–75). A Dunakanyar négy ízben látott napvilágot (1972–82). Megírta az Észak-Magyarország c. útikönyvet, majd ennek a területnek fürdőit és gyógyfürdőit mutatta be egy önálló kötetben. A Magyarország útikönyv társszerzője volt, mely négy kiadást ért meg (1968–75). Filmforgatókönyv-írói és tárrendezői tevékenysége szintén jelentős (A Duna hajlatában, A Hableányon Pest-Budától Párizsig, Evezővel Európán át).

Visegrádon hunyt el július 15-én családja körében. Majd egy hétre rá búcsúztunk tőle a helyi temetőben. Utolsó útjára – bízást mondhatjuk el – az egész Kárpát-medence elkísérte. Sirját elsősorban rend-